

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/62-9>
УДК 379.85+504:502.62(477.87)

Габчак Н. Ф.

кандидат географічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5549-7793>

Дубіс Л. Ф.

доктор географічних наук, професор,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5231-3920>

Nabchak Natalia

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Uzhhorod National University

Dubis Lidiya

Doctor of Geographical Sciences, Professor,
Ivan Franko National University of Lviv

ФОРМУВАННЯ ЕКОТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В МЕЖАХ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ЗАЧАРОВАНИЙ КРАЙ» ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

FORMATION OF ECOTURIST INFRASTRUCTURE WITHIN THE ENVIRONMENTAL NATURAL PARK «ENCHANTED LAND» TRANSCARPATHIAN REGION

Статтю присвячено дослідженню питань розвитку екотуристичної інфраструктури на природоохоронних територіях Закарпатської області. Розглянуто особливості розвитку екотуризму, указано на недостатнє залучення природоохоронних територій та їхнього потенціалу для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, виокремлено проблему слабого впровадження форм сталого туризму. Розкрито суть та потенціал території дослідження щодо можливостей розвитку екологічного туризму та передумов функціонування екотуристичної інфраструктури. Виокремлено структурні елементи екотуристичної інфраструктури, а саме: еколого-пізнавальні стежки, туристичні маршрути, візит-центри, інформаційні туристичні пункти та центри, спеціально обладнані зони, історико-культурні об'єкти, заклади розміщеня і харчування туристів тощо.

Ключові слова: екотуризм, природоохоронні території, туристична інфраструктура, сталий розвиток території.

The article is devoted to the study of ecotourism infrastructure development in the protected areas of the Transcarpathian region. The peculiarities of ecotourism development are considered, special attention is paid to the insufficient involvement of nature protection territories and their potential for the development of domestic and international tourism, the problem of weak introduction of different sustainable tourism forms is singled out. A number of works by our scientists, as well as legislative, normative-legal, strategic and program documents about tourist movement regulation within the protected areas are analyzed. The essence and value of the research territory on the possibilities of ecotourism development and preconditions for the functioning of ecotourism infrastructure are revealed. The structural elements of ecotourism infrastructure are singled out, namely: ecological-cognitive trails, tourist routes, visit-centers, information tourist points, specially equipped zones, historical and cultural objects, accommodation and food services for tourists, etc. As an example, a detailed analysis of the ecotourism infrastructure of the National Park "Enchanted Land", located within the Carpathian region of the Transcarpathian region, is given. The main problems and limiting factors of tourist use and preservation of protected areas are described. A detailed description of the "Enchanted Land" functioning is given, the information about natural and historical-cultural attractions, ecological-educational trails and tourist routes are studied and analyzed. The five most popular

ecotourism routes and the location of interesting tourist attractions have been identified within the study area. A point assessment of the key factors that characterize the environmental infrastructure of NP "Enchanted Land" was made and therefore concluded that the park in the whole has a poorly developed educational infrastructure as well as tourism and recreation attractiveness as well. We have suggested a number of recommendations for the promotion and regulation of tourist traffic, improvement of ecotourism infrastructure, optimal territorial management and approximation of protected areas to the requirements of sustainable tourism development in the protected areas of the Transcarpathian region.

Keywords: *ecotourism, protected areas, tourist infrastructure, sustainable development of the territory.*

Постановка проблеми. Унікальні природні об'єкти Карпатського регіону, частина яких територіально розміщена в межах природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ), приваблює чимало відвідувачів із метою рекреації та туризму. Практика використання природоохоронних територій засвідчує недостатнє залучення їхнього природного потенціалу для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму. Із кожним роком туристичний попит зростає, й паралельно виникає проблема рекреаційної деградації даних територій, яка вимагає комплексного впровадження технологій екологічного менеджменту в практику рекреаційного природокористування.

Актуальною залишається проблема розроблення рекомендацій, заохочення і регулювання туристичного руху, удосконалення туристичної інфраструктури, наближення заповідних територій до вимог щодо стійкого розвитку туризму на природоохоронних територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку екотуризму, екотуристичної інфраструктури на територіях ПЗФ займалися такі вітчизняні науковці, як В. Боднар, В. Вишневський, О. Дмитрук, Г. Сорокіна, Н. Чир, А. Мельник, Н. Габчак та ін. Однак питання екотуристичної інфраструктури, її місця в системі туристично-рекреаційної діяльності висвітлювалися більш глобально з позицій наукового аналізу та узагальнень. У процесі дослідження було проаналізовано сутність екологічного туризму та його місце в системі туристично-рекреаційної діяльності, а також передумови розвитку та сучасний стан туристичної інфраструктури в межах НПП «Зачарований край». Нами опрацьовано низку праць науковців із даної проблематики, проєкт Програми навколишнього середовища Закарпатської області на 2021–2023 рр., схеми екомереж по районах та статистичні дані Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА. У дослідженні застосовано такий методичний інструментарій: методи аналізу та синтезу, історичний, статистичний та порівняльний аналіз.

Відкритими залишаються питання практичного використання природного потенціалу туристської діяльності об'єктів вищої кате-

горії заповідності в межах території дослідження, а саме Карпатського регіону.

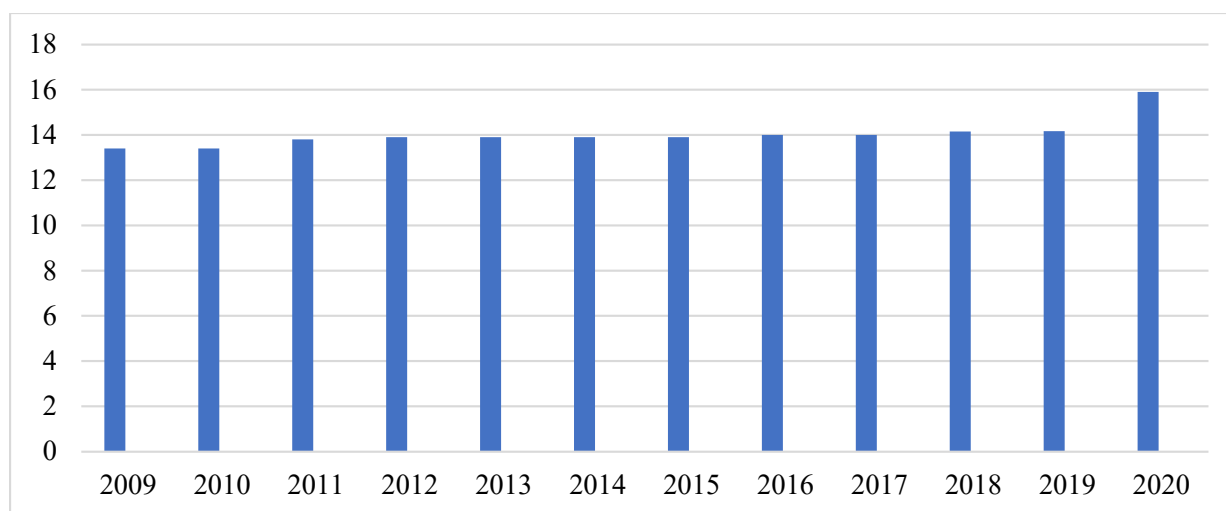
Мета статті полягає у виокремленні актуальних питань можливостей використання екотуристичної інфраструктури в межах Карпатського регіону, зокрема Національного природного парку (далі – НПП) «Зачарований край».

Виклад основного матеріалу. Закарпатська область є невід'ємним складником Карпатського регіону з переважаючими гірськими територіями, які сприяють розвитку активних видів туризму, серед яких у пріоритеті – переважає екологічний туризм. Станом на 01 січня 2020 р. на території області розташовано 34 об'єкти ПЗФ загальнодержавного значення площею 167 250 га, у тому числі: Карпатський біосферний заповідник; НПП «Синевир», «Зачарований край», «Ужанський»; РЛП «Притисянський» та «Синяк», що становлять 15% від загальної площі Закарпатської області [1]. Динаміку зміни об'єктів природно-заповідного фонду Закарпатської області в період 2009–2020 рр. можна відстежити на рис. 1.

Екотуристичну інфраструктуру на територіях природно-заповідного фонду формують: 1) еколого-пізнавальні стежки; 2) туристичні маршрути; 3) візит-центри; 4) інформаційно-туристичні центри і пункти; 5) спеціально обладнані рекреаційні зони; 6) історико-культурні об'єкти; 7) заклади розміщення і харчування туристів; 8) пункти прокату туристичного спорядження; 9) пункти прокату велосипедів та інших видів екологічного транспорту.

Відвідування рекреантами природоохоронних територій не може бути стихійним чи надто масовим за кількістю відвідувачів. Існують певні правила, і вони лімітують утручання відвідувачів у природні екосистеми, включають певні дозволені види занять (фотографування, спостереження, відеозйомку).

Важливим елементом туристичної інфраструктури території досліджень є заклади розміщення та харчування. Як правило, вони є екологічно орієнтованими та представлені садибами та міні-готелями з дизайном етносу території і популяризують та використовують екопродукти [2, с. 392].

Рис. 1. Динаміка розвитку об'єктів природно-заповідного фонду Закарпатської області станом на 01.01.2020

Джерело: за статистичними даними Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА

Рекламні та інформаційно-освітні потреби відвідувачів забезпечують візит-центри природоохоронних установ, інформаційні пункти, музеї, скансени тощо. Їхня мета – популяризація унікальності території.

Одним із маловивчених природоохоронних об'єктів вищої категорії заповідності території дослідження є НПП «Зачарований край». Його створено 2009 р. на території Іршавського району Закарпатської області (площа – 6 101,0 га) на основі відомого геологічного заказника загальнодержавного значення «Зачарована Долина» та прилеглих природоохоронних об'єктів. Він розташований у північно-східній частині Великодільського масиву, розміщеного на межиріччі Латориці – Боржави [3; 4]. Тут сформувався особливий рельєф, характер якого зумовлений переважанням лавових покривів і потоків базальтів та андезито-базальтів континентального циклу вулканізму, грубоуламкових пірокластичних порід як результат діяльності Бужорського стратовулкану [5]. Зосереджено найбільше вершин, абсолютні висоти яких перевищують 1 000 м, зокрема найвища вершина Вулканічного пасма і національного парку «Зачарований край» – г. Бужора (1 085,5 м) [6]. Значна біорізноманітність притаманна флорі і фауні території дослідження. Виявлено, що на території парку зростають 165 видів рослин та мешкає 58 видів тварин, з яких 29 видів рослин і 38 видів тварин занесено до Червоної книги України [4].

У ході дослідження ми здійснили спробу аналізу екотуристичної інфраструктури в межах природно-заповідного фонду НПП «Зачарований край» (табл. 1).

Аналіз табл. 1 дав змогу виокремити в межах НПП «Зачарований край» найбільш відвідувані туристами природні туристичні атракції: урочище Смерековий камінь, водоспад Шумило; гора Бужора; урочище Чорне Багно та річка Боржава.

У межах цього національного парку виокремлено п'ять еколого-пізнавальних маршрутів, а саме: «Село Підгірне – урочище Росоха»; «Село Підгірне – урочище скельні масиви «Смерековий камінь»»; «Урочище Чорне Багно – гора Бужора»; «Урочище Кам'янка – Мінеральне джерело» та «Село Ільниця, присілок Новоселиця – урочище скельні масиви «Смерековий камінь»» [2, с. 213–219]. Усі маршрути промарковані, облаштовані вказівниками, окремі з них – інформаційними стендами (рис. 2).

Також слід зазначити, що навесні 2017 р. на території НПП «Зачарований край» у рамках проекту ForSoc облаштовано новий 6-й еколого-пізнавальний маршрут: урочище «Кам'янка» – Скельні масиви «Смерековий камінь» («Зачарована долина») протяжністю 7,2 км [7]. Маршрут промаркований, облаштований вказівними знаками та інформаційними стендами. Найбільшим туристичним попитом виділяється еколого-пізнавальний маршрут «Урочище Чорне Багно – гора Бужора» – пішохідний, промаркований, довжиною 4,9 км та рекомендований усім категоріям туристів без обмежень. Щодо стану маршруту, то він знаходиться в хорошому стані, обладнаний вказівниками та промаркований. Режим використання маршрутів обмежує розведення вогнища, дозволяє фотографування, пересування пішки. Заборонено забруднювати довкілля,

Таблиця 1

Екотуристична інфраструктура в межах НПП «Зачарований край»

Національний природний парк «Зачарований край»

		
<p>Короткий опис</p>	<p>НПП «Зачарований край» створено 2009 р. на території Іршавського району Закарпатської області заради збереження, відтворення природних ресурсів, комплексів та об'єктів у центральній частині Вигорлат-Гутинського вулканічного пасма Українських Карпат у межах хребта Великий Діл</p>	
<p>Популярні екотуристичні маршрути</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. «Село Ільниця – гора Бужора» – пішохідна, загальна довжина маршруту 15 км. Рекомендована для проходження відвідувачам із достатніми фізичними можливостями, що мають досвід піших подорожей у гірській місцевості. 2. «Село Крайня Мартинка – урочище Чорне Багно» – пішохідна, загальна довжина приблизно 4 км, рекомендована для проходження відвідувачам, що мають досвід походів у гірській місцевості. 3. «Село Підгірне – урочище Чорне Багно» – пішохідна, загальна довжина приблизно 7 км, рекомендована для проходження з достатніми фізичними можливостями. 4. «Село Осій – урочище Смерековий камінь» – пішохідна, загальна довжина приблизно 16 км, рекомендована для проходження з достатніми фізичними можливостями. 5. «Село Осій – урочище Смерековий камінь – село Осій» – пішохідна, загальна довжина приблизно 14 км, рекомендована для проходження з достатніми фізичними можливостями. 6. «Село Осій – гора Бужора» – пішохідна, загальна довжина приблизно 16,7 км, рекомендована для проходження з достатніми фізичними можливостями, найкращий час для подорожі – весна-осінь. 	
<p>Туристичні атракції на маршрутах</p>	<p>«Село Ільниця – гора Бужора»: - село Ільниця; урочище Смерековий камінь; водоспад Шумило; урочище Капінкувате; урочище Чорне Багно; гора Бужора</p> <p>«Село Крайня Мартинка – урочище Чорне Багно»: - село Крайня Мартинка; джерело; урочище Хрести; урочище Чорне Багно</p> <p>«Село Підгірне – урочище Чорне Багно»: - село Підгірне; урочище Капінкувате; урочище Багно</p> <p>«Село Осій – урочище Смерековий камінь»: - село Підгірне; лісова галявина; урочище Капінкувате; урочище Багно; урочище Смерековий камінь</p> <p>«Село Осій – урочище Смерековий камінь – село Осій»: - село Підгірне; лісова галявина; урочище Капінкувате; урочище Багно; урочище Смерековий камінь; річка Боржава</p> <p>«Село Осій – гора Бужора»: - село Осій; урочище Смерековий камінь; гора Бужора</p>	

Джерело: власна розробка авторів

купатися в озері, порушувати тишу, ловити рибу і раків, розкладати намети [7].

НПП «Зачарований край» є осередком збереження і популяризації місцевих історико-культурних цінностей, народних традицій і промислів, що характерні для даної території. На території дослідження «базовими» туристичними місцями, від яких починаються

основні туристичні маршрути, є села Ільниця, Підгірне та Осій. Село Ільниця – це одне з найбільших сіл України з населенням 8 900 жителів із недостатньо розвинутою туристичною інфраструктурою, але зі значною перспективою, оскільки саме в його межах розташовані такі туристичні об'єкти, як «Смерековий камінь», який характеризується мальовни-

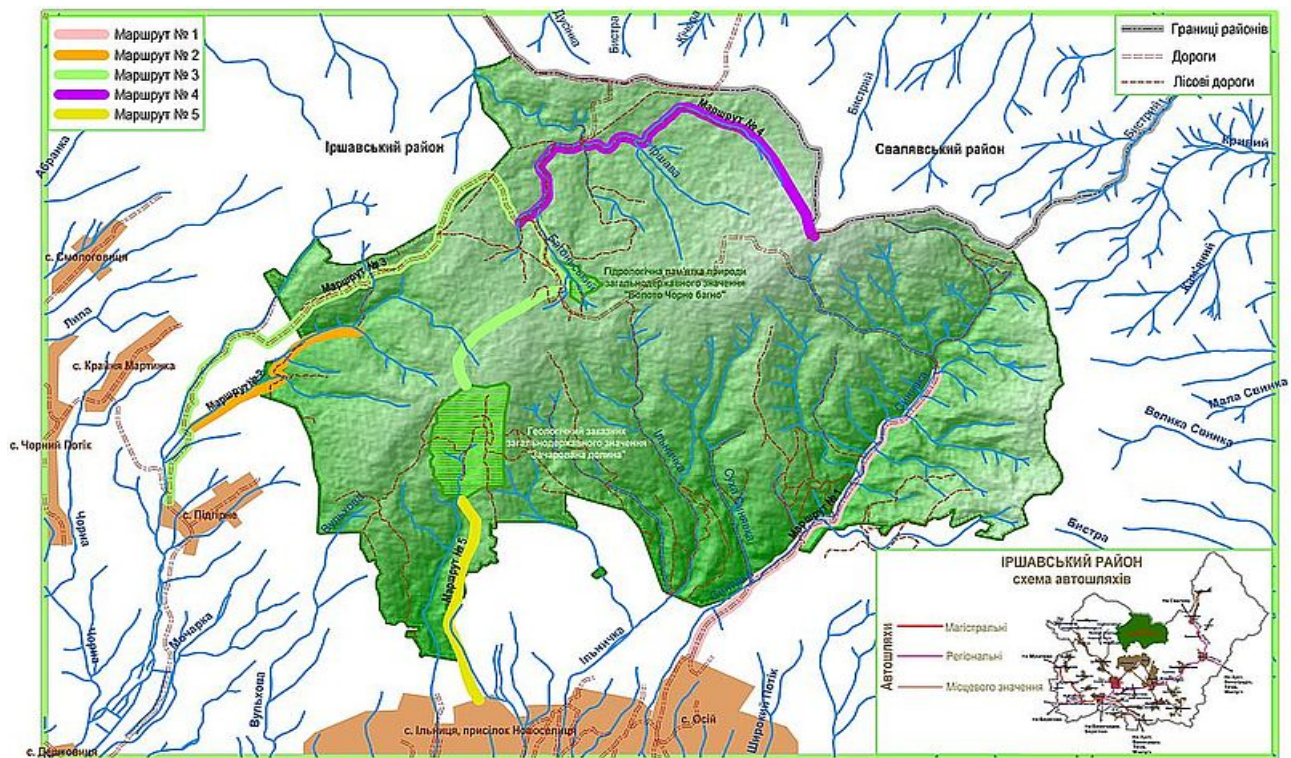

Рис. 2. Картохема еколого-пізнавальних маршрутів НПП «Зачарований Край» [7]

чістю природи, красою та неповторністю гірських пейзажів; туристично-оздоровчий табір «Зачарована долина», який пропонує такі види послуг: полювання; закарпатське сафарі; купання в термальній мінеральній воді; відпочинок у закарпатській родині; зустріч Нового року; Різдвяний тур (особливості зустрічі Різдва в Карпатах, катання на саних, запряжених трійкою коней) тощо. Жителі села дуже релігійні, належать до п'яти конфесій, де кожен храм неповторний за своєю архітектурою і автентичністю. Села Підгірне та Осій вирізняються унікальними природними ландшафтами, розташуванням сільських садиб та можливістю поспілкуватися з місцевими жителями, скуштувати унікальну місцеву їжу, побачити життя та побут, почути легенди.

Нами проведено бальну оцінку основних показників, що характеризують екологічну інфраструктуру в межах НПП «Зачарований край». Для зручності оцінки визначили мінімальний та максимальний критерії (1–5 балів) та проаналізували такі показники:

1) інформаційно-освітнє забезпечення (наявність візит-центрів, інформаційних щитів, буклетів, схем, інтерактивного супроводу);

2) туристично-рекреаційне забезпечення (стан екостежки чи маршруту, вказівники, малі архітектурні форми, зони відпочинку, оглядові майданчики, фотозони);

3) складність відвідування/проходження (довжина маршруту чи екостежки, перепад висот);

4) атракційність (наявність туристичних об'єктів, оглядових пунктів, змінність ландшафтів тощо).

Аналіз табл. 2 показав, що НПП «Зачарований край» у цілому має доволі слабо розвинуту освітню інфраструктуру, туристично-рекреаційне забезпечення та атрактивність. Найвищий показник туристичного маршруту – «Село Ільниця – гора Боржава» (16 балів), і він є найбільш туристично відвідуваним, а найменш привабливим є маршрут «Село Підгірне – Чорне Болото».

Рекомендації щодо поліпшення екологічної інфраструктури на території НПП «Зачарований край» такі:

- необхідне розроблення концепції розвитку активного туризму в межах природного парку;

- проведення тренінгів із розвитку сталого туризму для персоналу;

- залучення спонсорів з метою збільшення інвестиційних заходів на території дослідження: закупівля сміттєвих баків і контейнерів, маркування території, розчищення, відновлення, налаштування нової еколого-освітньої стежки «Урочище Кам'янка – Скельні масиви – Смереківий камінь» протяжністю 7,2 км;

Таблиця 2

Бальна оцінка екологічної інфраструктури НПП «Синевир»

№	Назва екотуристичного маршруту	Інформаційно-освітнє забезпечення	Туристично-рекреаційне забезпечення	Складність відвідування/проходження	Атракційність	Загальна сума балів
Екотуристичні маршрути						
1.	«Село Ільниця – гора Бужора»	2	5	4	5	16
2.	«Село Крайня Мартинка – урочище Чорне Багно»	1	4	3	2	10
3.	«Село Підгірне – урочище Чорне Багно»	1	3	3	2	9
4.	«Село Осій – урочище Смерековий камінь»	2	5	3	3	13
5.	«Село Осій – урочище Смерековий камінь – село Осій»	2	6	3	3	14
6.	«Село Осій – гора Бужора»	2	3	4	5	14

Джерело: власна розробка авторів

– організація та проведення промоційних заходів: тематичний спецвипуск журналу, серія радіопрограм про активний відпочинок без шкоди для довкілля, промоційне відео;

– екологічний майстер-клас, доповнення та оновлення сторінки сайту тощо.

Із вищенаведеного підсумовуємо, що екологічний туризм – це єдиний вид туризму, який придатний для впровадження на територіях із природоохоронним статусом. На прикладі НПП «Зачарований край» бачимо, що розвиток екотуризму є добрим шансом на підтримку традиційних поселень, розташованих далеко від цивілізації, у гірській місцевості: тут об'єктами туризму стають природні та історико-культурні об'єкти, традиції та звичаї місцевих жителів, і навіть цей вид туризму для більшості з них стає головним джерелом заробітку. Плануючи розвиток екотуризму

в межах території дослідження, необхідно добре продумати, які саме форми екотуризму можна запроваджувати для даної місцевості, мінімізуючи вплив на неї самих туристів.

Висновки. Отже, для розвитку та контролю туристичного руху в межах природоохоронних територій велике значення мають прокладені і промарковані екологічні стежки та екологічні маршрути з відповідно забезпеченою інформаційно-туристичною інфраструктурою територій та окремих атракційних об'єктів. Порівняльний аналіз природоохоронних територій Закарпатської області щодо забезпеченості екотуристичною інфраструктурою показав, що НПП «Зачарований край» нині має доволі слабо розвинуту екологічну інфраструктуру і потребує чимало новітньої інформативності щодо реклами території дослідження.

Список використаних джерел:

1. Об'єкти природно-заповідного фонду Закарпатської області / Департамент екології природних ресурсів Закарпатської ОДА. URL: <http://ecozakarpat.gov.ua> (дата звернення: 23.08.2021).
2. Екологічний туризм на природоохоронних територіях Закарпатської області : монографія / Н.Ф. Габчак та ін. Ужгород : Говерла, 2018. 392 с.
3. Національний природний парк «Зачарований край». URL: <http://nppzk.info/golovna.html> (дата звернення: 25.08.2021).
4. Національний природний парк «Зачарований край». Перлини Українських Карпат. URL: <http://www.carpathian.land/zacharovanyy-kray> (дата звернення: 25.08.2021).
5. Кравчук Я.С., Хомин Я.Б. Рельєф Вулканічного пасма Українських Карпат : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 189 с.
6. Бужора. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бужора> (дата звернення: 25.08.2021).
7. Маршрути: Екологічні стежки. НПП «Зачарований край» : офіційна сторінка. URL: <http://nppzk.info/turisticzni-marshruti.html> (дата звернення: 25.08.2021).

References:

1. Department of Ecology of Natural Resources of the Zakarpattia Regional State Administration (2021). *Objects of the nature reserve fund of Zakarpattia region*. Available at: <http://ecozakarpat.gov.ua> (accessed 23 August 2021).
2. Habchak N.F., Dubis L.F., Melnyk A.V., Chyr N.V. (2018) *Ecological tourism on the protected areas of the Transcarpathian region*. Uzhhorod: Edition UzhNU «Hoverla».
3. National Park «Zacharovanyi krai». Available at: <http://nppzk.info/golovna.html> (accessed 25 August 2021).
4. National Park «Zacharovanyi krai» (2021). *Pearls of the Ukrainian Carpathians*. Available at: <http://www.carpathian.land/zacharovanyy-krai> (accessed 25 August 2021).
5. Kravchuk Ya., Khomyn Ya. (2011) *Relief of the Volcanic Range of the Ukrainian Carpathians*. Lviv: Ivan Franko Lviv National University Publishing Center.
6. Wikipedia (2021). *Buzhora*. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бужора> (accessed 25 August 2021).
7. National Park «Zacharovanyi krai» (2021). *Routes. Ecological trails*. 2021. Available at: <http://nppzk.info/turistichni-marshruti.html> (accessed 25 August 2021).